

THE FOUNTAIN MOTIF IN FAIRY TALES

Daniela Ionescu

PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The main spiritual means by which man communicates himself to others and others communicate themselves to him, as complementary sense and feeling sources, is the word. By word people strengthen their common humanity, transmitting this strength to each other by their distinctiveness. The one who communicates the water of his/her life by word is himself/herself not only a source of this water, but is also thirsty to fill with different waters, others' water, by listening to their word. People fill each other spiritually out of an ancestral need of communication sowed in the soul by the divine triune love. Man himself is a source of living water by that he gives himself to another to fill that one to whom he gives himself by word. Thus, fairy tales are made of words which make present symbols and experiences. They are needed by the age of childhood and not only by children alone, because they are an arch over time, sources of human creative imagination. The fairy tale fount symbolizes most of all the source of life, the passage of time, purification, trial. It is itself the source of fairy tales.

Keywords: fairy-tale, experience, fountain, water, spiritual means

În zborurile vieții trecătoare, fiecare om năzuiește spre adâncul pur al candorii copilăriei sale, regăsindu-se de cele mai multe ori în surâsul unui copil, reînvățând copilăria și prin basmele și poveștile în care binele este întotdeauna victorios.

Dar și poveștile se desprind din adevăr.

Cum adevărul primordial a fost revelat, ne gândim că povestea are ca temelie realitatea de cele mai multe ori idealizată.

Fântâna, nu ca motiv, ci ca o realitate conturată prin ceea ce s-a scris sub inspirație divină, apare în Sfânta Scriptură, în cartea „Facerea”, capitolul 24, intitulat „Căsătoria lui Isaac”. Astfel, sluga lui Avraam, trimisă de acesta să-i găsească soție fiului său, Isaac, poposește la o fântână, locul de unde seara, femeile ieșeau pentru a scoate apa. Aici o întâlnește pe Rebeca, cea care-i va deveni soție lui Isaac: „Iată, eu stau la fântână și fata căreia eu îi voi zice când va veni să scoată apa: dă-mi să beau puțină apă din urciorul tău. Iar ea îmi va zice: bea și tu și cămilele tale le voi adăpa, aceea să fie femeia pe care Domnul a rânduit-o pentru Isaac, robul său și fiul stăpânului meu...” (Facerea 24, 43-44)¹

¹ Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București;

Tot în cartea „Facerea”, în capitolul 29 intitulat „Iacov la Laban”, se întâlnește fântâna, proprietate a mai multora căci apa trebuia să fie împărțită echitabil, ca element de întâlnire între Isaac, fiul lui Avraam și Rachela, viitoarea sa soție.

Dacă Vechiul Testament relatează rolul fântânii în viețile unor persoane biblice importante pentru istoria omenirii, în Noul Testament, izvorul vieții veșnice și al fericirii absolute ni se dăruiește prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu, Care instituie nădejdea refacerii în har a omului căzut în păcatul primordial, prin puterea de a depăși stările de iraționalitate care bântuie de cele mai multe ori viețile oamenilor.

Lângă o fântână, Iisus, ostenit de călătorie, se așază și vorbește cu o femeie samarineancă spunându-i: ”Oricine bea din apa aceasta va înseta din nou. Dar cel ce va bea din apa pe care i-o voi da Eu, nu va mai înseta în veac, căci apa pe care i-o voi da Eu se va face în el izvor de apă curgătoare spre viața veșnică”. (Ioan 4, 13-14)² „Acela ce crede întru Mine, precum a zis Scriptura, râuri de apă vie vor curge din pântecele lui” (Ioan 7, 38)³ mai spune El, adică apa vie este „darul cel mult și din destul al Duhului; că acest fel este Duhul, în care suflet va intra și în care va șede, îl face pe el de izvorăște mai cu îndestulare decât tot izvorul”.⁴

În Apocalipsa Sfântului Ioan „fântana adâncului” este imaginea iadului întunecos și indezirabil. „Și a deschis fântâna adâncului și fum s-a ridicat din fântână, ca fumul unui cuptor mare și soarele și văzduhul s-au întunecat de fumul fântânii”. (Apocalipsa 9, 2)⁵

Dumnezeu este izvorul suprem al dragostei care se revarsă peste noi îmbrăcându-ne în harul ce se răspândește prin puterea credinței.

Principalul mijloc spiritual prin care omul se comunică altora și alții se comunică lui ca izvoare complementare de sensuri, de simțiri, este cuvântul prin care oamenii își întăresc umanitatea comună, comunicându-și această întărire prin faptul că sunt distincți. Cel ce-și comunică apa vieții sale prin cuvânt este el însuși nu numai izvor al acestei ape, ci și însetat de a se umple din fântâni deosebite, de apa acelora, prin ascultarea cuvântului lor. Oamenii se adapă spiritual unii pe alții prin cuvinte din nevoia ancestrală de comunicare, sădită în suflet din iubirea intratreimică divină. Omul însuși este un izvor de apă vie, prin faptul că se dă pe sine însuși și adapă pe cel căruia i se dă prin cuvânt. Iar poveștile sunt alcătuite din cuvinte care actualizează simboluri și trăiri. De ele are nevoie vârsta copilăriei și nu numai, fiindcă sunt arc peste timp, izvoare ale imaginației creative omenești.

Fântâna din povești simbolizează de cele mai multe ori izvorul vieții, trecerea, purificarea, încercarea. Ea însăși este izvorul poveștilor.

„Ierusalimul ceresc” este izvorul vieții în paradisul renăscut iar toiagul lui Moise cu care a lovit stânca a făcut să țâșnescă un izvor în pustiu, fapt ce din nou simbolizează sângele ce a curs la răstignirea Mântuitorului.

² idem

³ idem

⁴ Sfântul Teofilact, „Comentar la Evanghelia de la Ioan”, Editura Pelerinul roman, Oradea, 1998;

⁵ Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București;

În concepția antică despre lume este puțul de intrare în infern sau în „apele adâncurilor” care adăpostesc forțele oculte.

În Islam, puțul zidit de formă pătrată, este simbolul Paradisului.

Reprezentările din creștinismul timpuriu înfățișează puțurile cu izvor ale grădinilor din care izvorăsc patru râuri.

Apa, element dătător de viață, este asociată cu Botezul și cu sângele Mântuitorului răstignit.

Credința în puterile tămăduitoare ale apei izvorâte din pământ își are rădăcinile în cultul preistoric și antic al izvoarelor care, în multe culturi, sunt cunoscute ca locuri sacre, avându-se în vedere faptul că apa fertilizatoare nu cade numai sub formă de ploaie, ci poate veni și din pământ, ca apă a adâncurilor oferită de zei subpământeni. Este cazul izvoarelor fierbinți sau calde, a căror apă termală are efecte tămăduitoare datorită conținutului de minerale. Aici erau mereu venerate nimfele izvoarelor sau alte zeități.

În tradiția greacă și în cea română există sărbătoarea izvoarelor Fontinalia iar la celți și germanici, în prim plan se situează figuri feminine, adesea în triade, asociate și cu ideea de fertilitate, procreare și căsătorie.

În China și în Japonia, lângă izvoare se aflau deseori mici sanctuare.

La populațiile maya din peninsula Yucatan, puțurile fântânilor erau locuri sacre realizate din roci pentru jertfe.

În literatura chineză veche, fântâna a fost asociată cu erotismul și cu sărbătoarea îndrăgostiților din a șaptea zi a celei de a șaptea luni.

În cultura tradițională, fântâna simbolizează sursa vieții, originea puterii, grației, cunoașterii, inspirației, geniului, este sursa apei vii care dă viață, vindecă și asigură creșterea tuturor speciilor.

Apa de izvor este simbolul purității iar cea neînceptă se folosește mai mult la rituri de purificare.

Fântânile sunt și simboluri ale maternității, asociate cu divinități feminine cum ar fi: nimfe, rusalce, nereide.

Este destul de des întâlnit motivul metamorfozei fetei într-un izvor în mitologia și în legendele antichității, cum ar fi de pildă, povestea frumoasei Byblis din „Metamorfozele” lui Ovidiu.

După constatările psihologiei abisale, în basme ca și în vise, fântânile devin locuri de pătrundere în universurile tainice ale vieții oamenilor ca și în cele ale inaccesibilului și sunt asociate cu reprezentările simbolice ale băii purificatoare, ale băutului din izvoarele vieții și ale potolirii setei de cunoaștere supremă.

Motivul fântânii este foarte des întâlnit în basme. Astfel, există fântâna – ochi deschis către cer sau cea care unește lumea diurnă cu adâncurile necunoscute ale pământului.

În esență, fântâna este un recipient inepuizabil, un spațiu de captare a izvorului ce întrunește sensurile căutării și ale victoriei.

În mitologia românească, apa vie izvorâtă din fântâni era o substanță mirifică ce încheia judecata în cetele de păstori. Ea, însă, nu se poate confunda cu apa vie din povești. Cel ce trebuia

judecat era trimis să aducă o galeată de apă vie de izvor în care timp era judecat și condamnat la pedeapsă conform obiceiului pământului.

Basmul este, fără îndoială, poezia dorințelor împlinite, o evadare din îngrădirile realității cotidiene pentru că, în interiorul lui, se împlinesc visele și năzuințele cititorilor spre o viață împlinită, fericită. Sedimentarea elementelor specifice în substanța narațiunii armonizează conturul ei, determinând transmiterea mesajului prin complexitatea simbolurilor.

La frații Grimm se întâlnește fântâna ca tainuitoare a darurilor și împlinirilor vieții („Prințul fermecat”) căci fata de împărat își găsește aici alesul inimii sau fântâna ca izvor al bucuriei, al veseliei, al împăcării, umbrit uneori de absența binelui pe traiectoria faptelor ca în „Cele trei fire de aur ale lui Scaraoțchi” și nu în ultimul rând fântâna izvorătoare de apă vie, tămăduitoare, la care se ajunge cu foarte mari eforturi, astfel încât să se poată sublinia legătura dintre aflarea izvorului cu apă vie și benefica lipsă de trufie armonizată cu bunătatea personajului. Fântâna este, în cazul de față, o încercare în urcușul vieții dar și un simbol al lui.

În tradițiile românești, cel care sapă o fântână dobândește mântuirea sufletului. Motivul apare și în balada „Mănăstirea Argeșului”: în locul în care se prăbușește trupul lui Manole se ivește o fântână lină. Simbolul sintetizează aici sensurile cunoașterii pe care o implică actul creației și pe cele ale eliberării meșterului de sub teroarea crimei săvârșite.

În basmul românesc există o preferință pentru elemente care-i definesc idealul etic și orizontul spiritual. Rezonanța lui specifică se manifestă și la nivelul organizării stilistice a discursului narativ.

Regina Maria a României este autoarea unui gen aparte de povestiri care au fost numite și „basmе în cheie majoră” în care elementele de basm tradițional se împletesc cu cele ale basmului modern și în care apare frecvent motivul fântâniei.

În „Insula șerpilor” unele dintre personaje vin din țări îndepărtate unde fântâni de argint povestesc tainele îndrăgostiților iar în palatul împărațesc cu șapte săli se află o fântână cu apă albastră, scânteietoare, ale cărei izvoare se înalță către tavanul ce abia se zărește. Acesta este izvorul dătător de viață și de lumină în viața omenească, izvorul bucuriei nealterate, nesecate, izvorul nădejdiei și, sugestiv, izvorul ce se află în mijlocul unei săli negre este o fântână arteziană care izvorăște tocmai dintr-o sală zidită cu piatră neagră. Povestirea despre fântână se realizează în întunericul unei peșteri pline de șerpi deci, izvorul fântâniei nu poate fi altceva decât speranța niciodată pierdută spre luminarea vieții, spre împlinirea rostului omului pe pământ, spre cunoașterea și dragostea de frumos, de adânc și de înalt, de libertate, de tot ceea ce definește adâncul frumuseții create spre înțelegeri superioare, spre pătrunderea în tainele infinite al Adevărului absolut.

În „Sămânța înțelepciunii”, apa limpede și răcoroasă ce izvorăște de la o fântână dăruită de Dumnezeu ca o binecuvântare pentru pustietate nu este altceva decât izvorul vieții veșnice în mijlocul deșertăciunilor lumesti. Dumnezeu dăruiește lumii izvoarele pentru adăparea ei din Izvorul frumuseții și al credinței.

În povestea lui Harap-Alb a lui Ion Creangă fântâna devine o capcană. Ispitit de Spân, prințul inocent coboară în fântână, de unde nu mai poate ieși fără ajutor. El își pierde rangul și devine sluga celui care îl va salva, tocmai pentru că nu este pregătit pentru o astfel de aventură.

Intrarea în fântână reprezintă una dintre primele probe ale personajului aflat în drumul lui de inițiere.

Tot la Ion Creangă întâlnim fântâna ca încercare atunci când, în „Fata babei și fata moșneagului”, ea cere ajutorul trecătorilor spre a fi curățată.

În „Fântâna tinereții” a lui Mihail Sadoveanu, însă, din izvorul de sub arcul stâncii, cu o lumină de aur la baza lui, șerpuiește o apă blândă din care dacă cineva bea, devine din nou tânăr. Iubirea de viața pământească neîmplinitoare a fericirii, a determinat-o pe bătrâna Glafira să bea prea multă apă astfel încât ea nu a revenit la vârsta tinereții așa cum și-ar fi dorit, ci la cea a copilăriei, pierzându-și rostul vieții liniștite de până acum.

Motivul fântâniei a generat și tema scormonirii în adâncuri ca simbol al cunoașterii.

Relația dintre folclor și literatura cultă în ceea ce privește tema abordată se concretizează prin fundamentarea unei realități sensibile a vieții spirituale, prin interferarea schimburilor de valori și pentru stabilitatea mesajului artistic, ca acesta să ajungă la inimile cititorilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București;
2. Sfântul Teofilact, „Comentar la Evanghelia de la Ioan”, Editura Pelerinul Român, 1998;
3. Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Stăniloae, „Iubirea creștină”, Editura Porto-Franco, Galați, 1993;
4. Ovidiu Bârlea – „Poetica folclorică”, Editura Univers, București, 1979;
5. George Călinescu-„Estetica basmului”, Editura pentru literatură, 1965;
6. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, Dicționar de simboluri literare, Editura Artemis, București, 1994;
7. Ivan Evseev, „Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale”, Editura Amarcord;
8. Michael Ferber, Dicționar de simboluri literare, Cambridge University Press, Editura Cartier;
9. Mihai Pop și Pavel Ruxandoiu-„Folclor literar românesc”, Editura didactică și pedagogică, București, 1978;
10. Ion Talos-„Gândirea magico-religioasă la români”, Editura Enciclopedică, 2001;
11. Elena Niculita Voronca, „Datinile și credințele populare românești adunate și așezate în ordine mitologică”, vol. II, Ed. Polirom, 1998;
12. Romulus Vulcanescu-„Mitologie romană”, Editura Academiei RSR, 1985;
13. Maria, Regina României-Povești, Editura Arania, Brașov, 1991;
14. Mihail Sadoveanu-„Cincizeci de povestiri”, Editura Minerva, Buc., 1984;